

พุทธวิธีในการสอนที่ทรงประสิทธิภาพสูงสุด

The Buddhist Method for the Most Effective Teaching

พระมหาบุญแล พุทธวโร¹
Phramaha Boonlae Buddhavaro

บทคัดย่อ

ศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เป็นประทีปส่องวิถีชีวิตของมวลมนุษยชาติ ด้วยมนุษยชาติทุกภาษาส่วนใหญ่เป็นคนมีศาสนา การที่คนในชาติมีความสามัคคี สามารถรวมกลุ่มกันตั้งเป็นชาติเป็นประเทศ มีความเจริญมั่นคงอยู่ในโลก ก็ด้วยคนในชาตินั้นๆ มีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจร่วมกัน นั่นคือมีศาสนา ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เป็นศาสนาประจำชีวิตของประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ที่ได้ให้ความเคารพนับถือและยกย่องเทิดทูนบูชา เป็นสรวงแห่งชีวิตสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน คนในชาติไทยเป็นคนดีมีศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรม รักความสงบ มีระเบียบวินัยดี รู้จักเคารพกติกาของสังคม ก็ด้วยอาศัยคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน อีกทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของชาติไทยส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากคตินิยมในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: พุทธวิธี, การสอนที่ทรงประสิทธิภาพ

Abstract

Religion is a mental refuge and it is candle that shining the way of life of human beings with every human being and every language always having religions. The unity of people in the nation is able to group together as a nation, a country with prosperity and stability in the world because the people of that nation have a mental bond that is religion. Religion is the anchor of the mind. Buddhism is the national religion of Thailand. It is the life religion of most Thai people who have

¹ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

respected and honored worshiped as a living tradition for a long time. The people in Thailand are good people with morals, ethics, love, peace, good discipline. Recognize and respect for the rules of society is also based on the teaching in Buddhism as a basis and traditions. In addition, the art and cultural goodness of most Thai nations are also based on Buddhist morals.

Keyword: Buddhist Method, Effective Teaching

บทนำ

การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นตัวตั้งหรือยึดผู้เรียนสำคัญที่สุด หมายถึง การเรียนรู้ในสถานการณ์จริง สถานการณ์จริงของแต่ละคนไม่เหมือนกันจึงต้องเอาผู้เรียนแต่ละคนเป็นตัวตั้ง ครูจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ กิจกรรม และการทำงานอันนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนครบทุกด้านทั้งทางกาย ทางจิตหรืออารมณ์ ทางสังคม และทางสติปัญญา ซึ่งรวมถึงพัฒนาการทางจิตวิญญาณด้วย (ประเวศ วะสี, 2543: ก)

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จะเป็นการเชื่อ หลักการ และวิธีการที่ใหม่ ซึ่งทั้งครู ผู้ปกครอง ผู้บริหารจะมองว่าเป็นเรื่องแปลกใหม่ทำความเข้าใจได้ยาก แต่ถ้าจะพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่าหลักความเชื่อและหลักการในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีส่วนที่คล้ายคลึงกับพุทธวิธีการสอนที่พระพุทธองค์ได้ใช้สอนในสมัยพุทธกาล ดังตัวอย่างเช่นเรื่องที่ทรงพิจารณาเวไนยสัตว์เปรียบด้วยดอกบัว 4 เหล่าว่า บัวจมอยู่ในน้ำ บัวเสมอน้ำ และบัวพ้นน้ำ 3 เหล่านี้ อรรถกถาได้กล่าวถึงบัวเหล่าที่ 4 คือ บัวที่มีโรคยังไม่พ้นน้ำเป็นรักษาของปลาและเต่า ซึ่งมีได้ยกขึ้นสู่บาฬี แล้วแบ่งบุคคลเป็น 4 เหล่า คือ (1) อุกฆฏิตัญญู (2) วิปจิตัญญู (3) เนยยะ (4) ปทปรมะ แล้วเปรียบอุกฆฏิตัญญู เป็นเหมือนบัวพ้นน้ำ ที่พอต้องแสงอาทิตย์แล้วก็บานในวันนี้ เปรียบวิปจิตัญญู เป็นเหมือนบัวอยู่เสมอน้ำ ที่จะบานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเนยยะ เป็นเหมือนบัวจมอยู่ในน้ำ ที่จะขึ้นมาบานในวันที่ 3 ส่วนปทปรมะ เปรียบเหมือนบัวที่มีโรค ยังไม่พ้นน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมาบาน เป็นรักษาของปลาและเต่า (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2544: 9-10) พระผู้มีพระภาคทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหม และเพราะอาศัยกรุณาในหมู่มสัตว์ ทรงตรววจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีอริสือนาน้อย (วิ.ม. (ไทย) 4/9/37) มีอริสือนามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีพฤติกรรมดี มีพฤติกรรมทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี

มีอุปมาเหมือนในกอบอุบล ในกอบปทุม หรือในกอบุณชริก ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณชริก

บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่เสมอน้ำ ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณฑริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นพ้นน้ำ ไม่แต่น้ำ ฉันทใด สัตว์ทั้งหลายผู้มีฐิติในตาน้อย มีฐิติในตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการ(พฤติกรรม)ดี มีอาการ (พฤติกรรม) ทรม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี ฉันทนั้น (วิ.ม. (ไทย) 4/9/14)

ในเมื่อปัญญาต้องเกิดจากความรู้ความเข้าใจที่พัฒนาขึ้นในตัวบุคคลเอง ภารกิจของผู้สอนจึงเป็นเพียงผู้ชี้ทางหรือเปิดโอกาสช่วยให้ผู้เรียนดำเนินเข้าสู่ปัญญา สิ่งที่ดีที่สุดที่ผู้สอนที่ติจะทำได้ก็คือ ตั้งใจช่วยเหลือ พยายามสรรหาอุบาย กลวิธี และอุปกรณ์ต่างๆ ที่จะมาช่วยผู้เรียนให้เข้าถึงปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด เรียกว่าทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546: 10)

ความหมาย และประเภทของผู้สอน

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2534) ได้ให้ความหมายของการสอนที่เน้นกระบวนการไว้ว่า เป็นการสอนที่

1) สอนให้ผู้เรียนสามารถทำตามขั้นตอนได้และรับรู้ขั้นตอนทั้งหมดจนสามารถนำไปใช้ได้จริงในสถานการณ์ใหม่ๆ

2) สอนให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนจนเกิดทักษะ สามารถนำไปใช้ได้อย่างอัตโนมัติในที่จะมีการสอนกระบวนการจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้เงื่อนไขดังนี้

- (1) ครูมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการนั้นอยู่
- (2) ครูนำผู้เรียนผ่านขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการที่ละขั้นอย่างเข้าใจครบถ้วน
- (3) ผู้เรียนเข้าใจและรับรู้ขั้นตอนของกระบวนการนั้น
- (4) ผู้เรียนนำกระบวนการนั้นไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ได้
- (5) ผู้เรียนใช้กระบวนการเหล่านั้นในชีวิตประจำวันจนเป็นนิสัย (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2538: 23)

คำว่า “ผู้สอน” เทียบเคียงได้กับศัพท์ว่า สัตถุ (สัตถา) ในภาษาบาลี และศาสตถุ (ศาสตา) ในภาษาสันสกฤต แต่ในภาษาไทยมักจะเทียบกับคำว่า ครู (บาลี) ครู (สันสกฤต) หรือครู

ในแง่ของนิรุกติศาสตร์ขอบเขตผู้สอน อาจพิจารณาได้จากภาษาที่ใช้สื่อสารกันอยู่ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คำว่า ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ธรรมกถึก กัลยาณมิตร และทูตดังต่อไปนี้

2.1 ผู้สอนธรรม ผู้สอนคือครูผู้ทำหน้าที่ บทบาทในการสั่งสอนอบรมตามลักษณะของสาร อันเป็นเรื่องราวหรือเนื้อหาในการสื่อสาร มีพระบาลีที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแต่งตั้งท่าน

พระอานนท์เป็นครูสอนธรรมให้แก่สตรีฝ่ายในของพระเจ้าปเสนทิโกศลตั้งข้อความว่า

“อถ โข ภควา อายสมนต์ อานนท์ อามนเตสิ เตนทานนท รณโณ ฌมม วาเจหิติ” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 2 ข้อ 495: 392) แปล ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกท่านพระอานนท์มารับสั่งว่า “คุณอานนท์ ถ้าเช่นนั้นเธอจงสอนธรรมแก่ฝ่ายในของพระเจ้าแผ่นดิน”

2.2 ผู้สอนการแสดงละคร มีข้อที่กล่าวถึงครูผู้สอนเพื่อนรำ ผู้สอนกระโดดไม้สูง ผู้สอนการเล่นจำอวด ผู้สอนการเล่นกลองเป็นดังข้อความว่า

“โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของอนาถบิณฑิกคหบดี เขตพระนครสาวตถิ ครั้งนั้น ภิกษุณีอุลลันทาให้ของเคี้ยวของบริโภคแก่พวกครูเพื่อนรำบ้างแก่พวกเพื่อนรำบ้าง แก่พวกโดดไม้สูงบ้าง แก่พวกจำอวดบ้าง แก่พวกเล่นกลองบ้าง ด้วยมือของตน”

2.3 เจ้าลัทธิ เจ้าลัทธิ คือ ผู้ที่ตั้งตัวเป็นผู้รู้แล้วเที่ยวสั่งสอนคนอื่นตามความเชื่อ ค่านิยม และประสบการณ์ของตนๆ ในสมัยโบราณ เจ้าลัทธิทั้ง 6 เรียกว่า ครูมีข้อความว่า

“ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เป็นลาภของชนชาวอังคะและมคธเขานอ ชาวอังคะและชาวมคธได้ดีแล้วหนอ ที่สมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี เข้าไปจำพรรษายังกรุงราชคฤห์แล้ว คือ ครูปุณณกัสสปะ ผู้เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี ครูมกขลิโคสาล ครูอชิตเกสสัมพล ครูปุกุทธกัจจายณะ ครูสญชัยเวลัฏฐบุตร ครูนิครนถ์นาฏบุตร แม้พระสมณโคตมผู้เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิชนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี พระองค์ก็เสด็จเข้าจำพรรษายังกรุงราชคฤห์” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 13 ข้อ 238: 280-281)

2.4 พระอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์ คือผู้เพ่งโทษน้อยใหญ่ และเป็นผู้ปกครองคอยดูแล ผิดและชอบ ทำหน้าที่ฝึกสอนอบรมให้การศึกษาต่อไป ดังพระวิจารย์ว่า “ถ้าประสงค์จะเรียนบาลี ฟังขอให้อุปัชฌายะแสดงบาลีขึ้น ถ้าประสงค์จะสอบถามอรรถกถาฟังสอบถาม” (พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่ม 42 ข้อ 78: 109)

2.5 คณาจารย์ ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ ผู้ฝึกหัดอบรมมารยาท แบ่งย่อยออกเป็น 4 ประเภท คือปัพพชาจารย์ (อาจารย์ในบรรพชา), อุปสัมปทาจารย์ (อาจารย์ในอุปสมบท), นิสสยาจารย์ (อาจารย์ผู้ให้นิสัย) และอุทเทสาจารย์ (อาจารย์ผู้สอนธรรม)

2.6 กัลยาณมิตร ท่านที่คบหรือเข้าหาแล้ว จะเป็นเหตุให้เกิดความดีงาม และความเจริญเพื่อนที่ดี มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพึงนับ กล่าวคือมีคุณลักษณะของความเป็นครู

2.7 ธรรมกถิก ผู้แสดงธรรม คือ ผู้บอกหลักการ วิธีการ และผลดีผลเสียของการประพฤติปฏิบัติ เช่นนั้น บุคคลเช่นนี้ต้องมีคุณลักษณะที่ดีด้วย จึงจะเรียกว่า เป็นนักเทศน์

2.8 ทูต ผู้ที่ทำหน้าที่ หรือเป็นตัวแทนไปประกาศหลักคำสอนทางศาสนา ต้องประกอบด้วยคุณลักษณะของทูต หรือของนักเผยแผ่ ได้แก่ผู้สอนนั่นเอง

โดยสรุป ผู้สอน คือครู คุณลักษณะของครู ได้ปรากฏหลักฐานในพระบาลีพระไตรปิฎกแต่ทรงแสดงไว้ในคำที่เป็นโวพจน์ คือกัลยาณมิตร อุปัชฌาย์ อาจารย์ ทูต แม้ว่าคำตอบเหล่านี้จะมีเกณฑ์และคำอธิบายที่แตกต่างกัน อีกทางหนึ่งถือได้ว่า ข้อมูลเหล่านี้เป็นหลักเกณฑ์มาตรฐานหรือตัวบ่งชี้ภูมิธรรมภูมิปัญญาของสังคมในแต่ละยุคสมัยด้วย (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555: 40-42)

จุดเริ่มต้นของการสอนของพระพุทธเจ้า

ณ ชมพูทวีป ดินแดนที่เรียกขานในปัจจุบันนี้ว่า ประเทศอินเดีย แดนพุทธภูมิ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศพายัพหรือตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทยเรา มีชนชาติอริยกะได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ดินแดนแห่งนี้ ชนจำพวกนี้ได้ทำการขับไล่เจ้าของถิ่นเดิมให้ถอยเลือนลงมาทางใต้ทุกทีแล้วเข้าตั้งถิ่นฐาน ณ ชมพูทวีปนั้นเมื่อก่อนพุทธศักราช 80 ปี ตรงกับวันวิสาขปุณณมี หรือวันเพ็ญเดือน 6 ณ ภายใต้ร่มไม้สาละ สวนลุมพินีวัน พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ได้เสด็จอุบัติกำเนิดในพวกอริยกชาติ ณ แคว้นสักกะ ชมพูทวีป ในราชสกุลศากยะ โคตมโคตร

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในชมพูทวีป เมื่อประมาณ 2,600 ปีล่วงมาแล้ว ทรงประสูติในวรรณะกษัตริย์ พระนามเดิมว่าเจ้าชายสิทธัตถะ เป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ครองแคว้นศากยะ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของชมพูทวีป ติดเชิงเขาหิมาลัย ในฐานะโอรส กษัตริย์และเป็นความหวังของราชตระกูล พระองค์จึงได้รับการปรนปรีด้วยโลภียสุขต่างๆ อย่างเพียบพร้อม และได้ทรงเสวยความสุขอยู่เช่นนี้เป็นเวลานานถึง 29 ปี (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558: 16)

วันหนึ่งพระสิทธัตถะราชากุมารเสด็จประพาสพระราชอุทยาน โดยรถพระที่นั่ง ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง 4 คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะซึ่งเทพยดานิรมิตให้ทอดพระเนตรในระยะทางที่เสด็จผ่าน ทรงเบื่อหน่าย ตั้งแต่ได้ทรงเห็นคนแก่เป็นลำดับไป และทรงรำพึงถึงความแก่ ความเจ็บ ความตาย ครอบงำมหาชนอยู่ทุกคน ไม่ล่วงพ้นไปได้ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังคำสั่งสอนของนักปราชญ์ เห็นผู้อื่นแก่ เจ็บ ตาย ย่อมเบื่อหน่ายเกลียดชังไม่คิดถึงตัวว่าจะต้องเป็นเหมือนอย่างนั้นบ้าง เมมาอยู่ในวัย ในความไม่มีโรค และในชีวิตเหมือนหนึ่งคนจะไม่ต้องแก่ เจ็บ ตายมีแต่ชวนขวายหาของอันมีสภาวะเช่นนั้น ไม่หาอุบายเครื่องพ้นบ้างเลย ถึงพระองค์ก็เป็นอย่างนั้น แต่จะเกลียด เบื่อหน่ายเหมือนอย่างเขาไม่สมควรแก่พระองค์เลย (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555: 174)

มหาบุรุษสิทธัตถะราชากุมารเมื่อมีพระชนมายุได้ 29 พรรษา ก็เสด็จออกบรรพชาประพฤติ

พระองค์เป็นบรรพชิตแสวงหาโมกขธรรมอันเป็นเครื่องทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงกล่าวคือ แสวงหาพระสัมมาสัมโพธิญาณ พระองค์ทรงแสวงหาโมกขธรรม บำเพ็ญทุกกรกิริยาลองผิดลอง ถูก และในที่สุดได้บำเพ็ญเพียรทางจิตคือบำเพ็ญสมาธิ-วิปัสสนา นับเป็นเวลา 6 ปีจึงได้ตรัสรู้ อริยสัจธรรมโดยชอบด้วยพระองค์เอง สำเร็จพระเนमितกนามว่า พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ในราตรีแห่งดิถีเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงวิสาขนักขัตฤกษ์ (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6) ภายใต้อ้อมไม้อัสสัถยพฤกษ์ คือต้นโพใบ เพราะเป็นต้นไม้ที่พระองค์ประทับนั่งตรัสรู้จึงเรียกว่า ต้นโพธิ์ หรือต้นพระศรีมหาโพธิ์ ก่อนพุทธศักราช 45 ปี

หลังจากตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้ประทับเสวยวิมุตติสุข ณ ปริณมตลต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น เป็นเวลา 7 สัปดาห์ หรือ 49 วัน ทรงพิจารณาหาบุคคลที่สมควรแสดงธรรมโปรด ก็พบว่าปัญจวัคคีย์ คือกลุ่มนักรบ 5 รูป ที่มีท่านโกณฑัญญะเป็นหัวหน้า ผู้เคยติดตามปรณนิบัติพระองค์เพื่อหวังความสำเร็จตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าของพระองค์แล้วจะได้ตรัสพระธรรมสั่งสอนพวกตนบ้าง เป็นผู้สมควรที่จะได้รับฟังพระธรรมเทศนาภันท์แรก เพราะมีอุปนิสัยวาสนาบารมีพร้อมที่จะตรัสรู้ธรรมได้ โดยขณะนั้นปัญจวัคคีย์ได้พากันพำนักอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเขตเมืองพาราณสี แคว้นกาสิ และแล้วเมื่อถึงวันอาสาฬหปุณณมี ตรงกับวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 8 พระพุทธองค์จึงเสด็จไปทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ด้วยพระธรรมเทศนาภันท์แรก ที่เรียกว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อันเป็นบทพระธรรมเทศนาที่แสดงถึงการหมุนกงล้อธรรมจักรที่ไม่เคยมีผู้ใดในไตรโลกเคยหมุนได้มาก่อนโดยเป็นเชิงสัญลักษณ์ว่าพระพุทธองค์ทรงประกาศพระธรรมที่ตรัสรู้เป็นจุดเบื้องต้นแห่งการเผยแผ่ก่อตั้งประดิษฐานพระพุทธศาสนาแล้ว

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาจบลง ท่านโกณฑัญญะ ผู้เป็นหัวหน้าปัญจวัคคีย์ ได้เกิดธรรมจักขุมิดวงตาเห็นธรรมสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน พระพุทธองค์ทรงทราบว่าท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม อันเป็นสัญญาณว่าพระองค์ทรงเผยแผ่พุทธธรรมได้สำเร็จ มีอนุพุทธสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว จึงทรงเปล่งพระวาจาแสดงความสำเร็จว่า “อญญาสิ วต โภ โกณฑถญโญ = โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ” และนับแต่นั้น ท่านโกณฑัญญะจึงมีคำนำหน้าชื่อว่า อัญญาโกณฑัญญะ และท่านได้ทูลขอบวชประพตฺติพรหมจรรย์เป็นพระภิกษุในพระธรรมวินัย พระพุทธองค์จึงทรงประทานอนุญาตการบวชอุปสมบทให้ด้วยพระวาจาว่า “ท่านจงเป็นภิกษุ มาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพตฺติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” ด้วยพระวาจาประทานอนุญาตเอหิภิกขุอุปสัมปทานี้ ก็เป็นอันสำเร็จการบวชอุปสมบทของท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งนับว่าเป็นพระภิกษุพุทธสาวกรูปแรกในพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้มีพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ครบบริบูรณ์ในโลก ดังนั้น จึงถือว่า การที่พระพุทธองค์ได้เสด็จไปแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตเมืองพาราณสี เมื่อวันเพ็ญอาสาฬหมาส (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8) จนหัวหน้าปัญจวัคคีย์

คือท่านพระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลขั้นต้น (แก้ว ชิตตะขบ, 2553: 2-4) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ตลอดจนพวกนอกรวรรณะให้ตรัสรู้ธรรมตามพระองค์ และเข้ามาขออุปสมบทเป็นพุทธสาวกมากมาย บางพวกก็ประกาศตนเป็นพุทธมามกะขอถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งกันจำนวนมาก พุทธวิธีการสอนของพระองค์มีหลากหลาย ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับฐานะและอุปนิสัยของแต่ละบุคคล จึงทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจและตรัสรู้ตามได้โดยง่าย พระองค์ทรงใช้เวลา 45 ปี เผยแผ่พุทธธรรม ปกป้องพระพุทธศาสนาในชมพูทวีป และเสด็จขึ้นธวัชพรินิพพานในวันเพ็ญเดือน 6 เมื่อพระชนมายุได้ 80 พรรษา (กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, 2550: 55)

พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

การสอนนั้นการเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่งการเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมากอย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้พระพุทธเจ้ามีวิธีเริ่มต้นที่น่าสนใจมาก โดยปกติพระองค์จะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อธรรมทีเดียว แต่จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรงพบหรือผู้มาเข้าเฝ้าด้วยเรื่องที่เขาู้เข้าใจดี หรือสนใจอยู่ เช่นพบพราหมณ์ก็สนทนาเรื่องไตรเพท หรือเรื่องธรรมของพราหมณ์ เมื่อทรงสนทนากับความซำง ก็ทรงเริ่มต้นวิธีฝึกซำง พบชวานาก็สนทนาเรื่องทำนา บางทีทรงจับจุดสนใจ หรือเหมือน สะกิดให้สะดุ้งเป็นการปลุกเร้าความสนใจ เช่น เมื่อเทศน์โปรดชฎิลผู้บูชาไฟ ทรงเริ่มต้นด้วยคำว่า “อะไรๆ ร้อนลุกเป็นไฟไปหมดแล้ว” ต่อจากนั้นจึงถามและอธิบายต่อไปว่าอะไรร้อน อะไรลุกเป็นไฟ นำเข้าสู่ธรรมะบางทีก็ใช้เรื่องที่เขาสนใจหรือที่เขาู้ตนเอง เป็นข้อสนทนาไปโดยตลอดแต่แทรกความหมายทางธรรมเข้าไว้วิธีการตอบปัญหา การสนทนา การชี้แนะ การสร้างแรงจูงใจ การสร้างกำลังใจ และการอบรมสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายแบบอย่างพอสรุปได้ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2549: 41-50)

แบบสากัจฉา หรือแบบสนทนา ทรงใช้กับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสศรัทธา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรมพระพุทธเจ้าจะทรงเป็นผู้ถามนำเข้าสู่ความเข้าใจธรรม และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกันแบบบรรยาย ทรงใช้แสดงธรรมประจำวัน ที่มีผู้ฟังเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว และทุกคนจะรู้สึกว่พระพุทธองค์ตรัสกับตนโดยเฉพาะซึ่งเป็นความมหัศจรรย์อย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า แบบตอบปัญหา มีทั้งผู้สงสัยในข้อธรรม ถามเพราะต้องการรู้คำสอน ถามเพื่อเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน ผู้ที่จะมาลองภูมิมาข่มมาปราบให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน พร้อมทั้งให้ค้ำนึ่งถึงเหตุแห่งปัญหาด้วยแบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อมีเหตุภิกษุกระทำผิด จนมีผู้นำความกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จะเรียกประชุมสงฆ์ ตรัสสอบสวน

หาความจริง พร้อมทั้งดำเนินชี้โทษในการทำความผิดและประโยชน์ในการทำให้ถูกต้อง และทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น แล้วทรงบัญญัติศิลาบท ตรัสให้สงฆ์ทราบถึงวัตถุประสงค์ โดยความเห็นพร้อมกันของสงฆ์ ในท่ามกลางสงฆ์ และโดยรับทราบร่วมกันของสงฆ์

ในบางคราวพระองค์ทรงรอคอยให้อิทธิพลของพระสาวกบางท่านแก้กล้าพอเสียก่อน แล้วจึงทรงแสดงธรรม จะเรียกว่าทรงรอคอยความพร้อมก็ได้ เช่น ที่ทรงรอคอยอิทธิพลของพระวัฏกสิเป็นเวลาหลายเดือนเพียงเพื่อจะตรัสพระวาจาว่า “ดูก่อนวัฏกสิ จะประโยชน์อะไรด้วยร่างกายที่เปื่อยเน่าซึ่งเธอตามดูอยู่ วัฏกสิ! ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” (ส.ช. (ไทย) 17/147/216)

ในทางพระพุทธศาสนา ชีวิตของมนุษย์เราต้องเผชิญกับความทุกข์คือปัญหาต่างๆ และแนวทางแก้ปัญหา คือ การรู้จักการพัฒนาปัญญาเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ ดังนั้น ในการศึกษาจึงต้องมีการฝึกอบรมให้มีปัญญา เมื่อปัญญารู้ตามเป็นจริงแล้ว ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาได้ซึ่ง พระเทพเวทีได้สรุปเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการสอนไปสู่วิธีการแก้ปัญหาไว้ดังนี้

1. ปัญญา เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นภายในตัวของผู้เรียน
2. ผู้สอนทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ช่วยชี้แนะทางการเรียน
3. วิธีการสอนอุปมาและวิธีต่างๆ เป็นสื่อหรือเป็นเครื่องผ่อนแรงการเรียนการสอน
4. อิศรภาพในทางความคิด เป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการสร้างปัญญา

1. วิธีสอนแบบอุปมา อุปไมย

วิธีการสอนแบบอุปมา อุปไมย หมายถึง วิธีสอนโดยการบรรยายเนื้อหาเปรียบเทียบกับคน สัตว์หรือสิ่งของเพื่อให้นักเรียนเข้าใจและมองเห็นภาพ เกิดมโนทัศน์ง่าย ชัดเจนมากขึ้นวิธีการบรรยายอธิบายเนื้อหาเป็นนามธรรมหรือเรื่องที่เข้าใจยาก เปรียบเทียบกับสิ่งที่นักเรียนจะเข้าใจและมองเห็นเป็นรูปธรรมได้ในการเปรียบเทียบอุปมา อุปไมย จะต้องเลือกตัวอย่างสิ่งของที่น่ามาเปรียบเทียบกับอุปมา อุปไมย ที่ชัดเจนและตรงกับเนื้อหา ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องนั้นๆ มากที่สุด

2. วิธีสอนแบบปุจฉาวิสัชนา

วิธีการสอนแบบปุจฉาวิสัชนา หมายถึง วิธีสอนที่ใช้การถาม-ตอบ ระหว่างผู้สอนกับนักเรียน โดยผู้สอนเป็นผู้ถาม นักเรียนเป็นผู้ตอบ หรือนักเรียนเป็นผู้ถาม นักเรียนเป็นผู้ตอบ เพราะในการถาม-ตอบนี้ผู้สอนจะไม่ตอบคำถามเอง แต่จะกระตุ้นหรือส่งเสริมให้นักเรียนช่วยกันตอบเป็นวิธีทำให้นักเรียนเกิดปัญญาขึ้นในตนเอง คิดเป็น ทาเป็น แก้ปัญหาเป็น

3. วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา

วิธีการสอนแบบธรรมสากัจฉา ในมงคลสูตร มงคลข้อที่ 30 มีกล่าวไว้ว่า กาเลน ธมมสากัจฉา

แปลว่า การสนทนาธรรมตามกาลอันควรเป็นมงคลอย่างยิ่ง คำว่า ธรรมสากัจฉา หมายถึง การสนทนาธรรม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การอภิปรายปัญหา การแสวงหาเหตุผล คิดค้น คัดค้าน หรือคล้อยตามการปฎิภาวนา การได้วิชาวิชาการ การซักถามและการแก้ปัญหา จึงได้อธิบายดังต่อไปนี้

การสอนแบบธรรมสากัจฉา หมายถึง วิธีสอนที่ผู้สอนเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหาของการปฏิบัติศีล หรือการขาดหลักธรรม ให้นักเรียนสนทนากันจนได้ข้อสรุปความรู้ทางธรรมโดยมีลักษณะการสนทนาของการอภิปรายตามหัวข้อธรรมในหมู่นักเรียน จนนักเรียนสรุปหลักธรรมได้ ซักถามกันระหว่างนักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับครูผู้สอน โดยนักเรียนเป็นฝ่ายถาม หรือเป็นฝ่ายตอบสลับกัน หรือนักเรียนและครูผู้สอนผลัดกันถาม-ตอบ จนนักเรียนสรุปหลักธรรมได้ ตั้งตัวแทนขึ้นซักถามกันระหว่างนักเรียนสองฝ่ายจนสรุปหลักธรรมได้วิธีสอนแบบนี้เหมาะกับนักเรียนที่มีพื้นความรู้ในเนื้อหาพอสมควรและต้องการที่จะหาความกระจ่างในเนื้อหาเพิ่มขึ้น วิธีการนี้ใช้ได้ดีกับนักเรียนจำนวนน้อย และมีความสามารถในการใช้ภาษา การซักถาม ได้ตอบ แสดงความคิดเห็น อภิปราย อธิบายได้ดีพอสมควร (พระครูพิพิธธรรมาภรณ์ (บุญแทน ศรีทอง), 2556: 7-9)

4. พุทธวิธีการใช้วาจาเพื่อการจูงใจในการสอน

พระพุทธเจ้าทรงเป็นต้นแบบการใช้วาจาทั้งหมดในพระไตรปิฎกในรูปแบบวงศัตถุศาสตร์ จึงมีความชัดเจน เนื้อหาดี สร้างสรรค์ประโยชน์แก่ทุกฝ่ายการใช้วาจาที่สร้างสรรค์นั้น เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความสุขความเจริญของครอบครัว ซึ่งสามารถส่งผลในทางเดียวกันต่อสังคมและประเทศชาติ นับเป็นสิ่งมงคลแห่งอารยะ สังคมที่มีแต่กุศลประโยชน์ (ธัชกร กิริติเสถียร, 2550: 49) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “คำพูดที่มีประโยชน์คำเดียว คนฟังแล้วสงบระงับได้ ย่อมดีกว่าคำพูดที่ไร้ประโยชน์ตั้งพันคำ” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/100/61) ลักษณะคำตรัสของพระพุทธองค์ในพระสูตรที่พอรวบรวมได้มีดังนี้

ในอภัยราชกุมารสูตร ได้กล่าวถึงเกณฑ์ในการตรัสวาจาของพระพุทธเจ้า โดยพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับอภัยราชกุมารดังนี้

ราชกุมาร ตถาคตรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ไม่ประกอบด้วยประโยชน์และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

วาจาที่จริงแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าว

วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของ

คนอื่น คณาจารย์ไม่กล่าววาทะนั้น

วาทะที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาทะนั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชบใจของคนอื่น
คณาจารย์ไม่กล่าววาทะนั้น

วาทะที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาทะนั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชบใจของคนอื่น
ในข้อนี้ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าว ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์
ทั้งหลาย (ม.ม. (ไทย) 13/86/87-88)

พระพุทธเจ้ามีปกติกล่าววาทะสร้างสรรค์ที่เป็นความจริงประกอบด้วยกุศลประโยชน์
เท่านั้น พระองค์มองว่า “สัจจะเท่านั้นเป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย”

คุณสมบัติของผู้สอนตามแนวพุทธ

พระพุทธศาสนาผูกพันอยู่กับชีวิตของคนไทยมาเป็นเวลาช้านาน จนคนส่วนใหญ่ลืมไปว่า
พระพุทธเจ้าเป็นคนอินเดีย ประสูติและปรินิพพานในประเทศอินเดีย คำสอนของพระพุทธศาสนา
อุบัติขึ้นภายใต้ข้อกำหนดของศาสนาพราหมณ์ และสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมอินเดีย

1. คุณสมบัติของผู้สอนตามบทพุทธคุณ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น “บรมครู” ปรากฏในบทสวดพระพุทธคุณ
ดังต่อไปนี้

อตถาวุโส สมโณ โคตโม สกยปุตโต สกยกุลา ปพฺพชิตโต, ตํ โข ปน ภวนตํ โคตมํ เอวํ
กลยาโณ กิตติสทโท อพฺภุคฺคโต อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ วิชชาจรณสมปนฺโน สุคโต
โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิ สตถา เมวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควาติ, ตมหํ ภควนฺติ อุตฺทิสฺส
ปพฺพชิตโต, โส เม ภควา สตถา ตสฺสสํ ภควโต ธมฺมํ โรเจมีติ.

แปล: ท่านปุกกุสาติตอบว่า ดูกูรของท่านผู้มีอายุ มีพระสมณโคตมผู้ศากยบุตร เสด็จออกจาก
ศากยราชสกุลทางผนวชแล้ว ก็พระโคตมผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแล มีกิตติศัพท์ฟุ้งไป งามอย่างนี้
ว่า: แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นผู้ไกลจากกิเลส รู้เองโดยชอบ ถึงพร้อม
ด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถิผู้ฝึกบรูษที่ควรฝึกอย่างหาคนอื่นยิ่งกว่ามิได้
เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทั้งหลายเป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้แจกธรรม ดังนี้

ข้าพเจ้าบวชขอทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น และพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นศาสดา
ของข้าพเจ้าชบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง-
กรณราชวิทยาลัย, 2555: 40-42)

2. คุณสมบัติของผู้สอนตามหลักพุทธธรรม

คุณสมบัติของผู้สอนตามหลักพุทธธรรมที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายว่า
มีสาระสำคัญ 2 ประการ คือ บุคลิกภาพ และคุณภาพ ดังนี้

1) **บุคลิกภาพ** เป็นคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ ความสง่างาม วาจาสุภาพ มารยาท น่าเลื่อมใส ความเป็นผู้มีสมบัติผู้ดี มีธรรม 4 ประการคือ รูปปมาณิก ธรรมปมาณิก และสุวิชาจรณะสัมปันนะ อธิบายได้ดังนี้

2) **ความสง่างามของรูป** เรียกว่า **รูปปมาณิก** คือ ถึงพร้อมด้วยความงดงามด้วยรูปร่างหน้าตา กิริยามารยาท ผิวพรรณสะอาดผ่องใส มีระเบียบวินัยทางร่างกายที่ดีอารมณ์เบิกบานแจ่มใสใครได้พบเห็นก็จะเป็นมงคลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

3) **ความงามของเสียงหรืองามเสียง** เรียกว่า **“โฆสัปปมาณิก”** มีความงดงามในการพูดในคำพูด การบอกกล่าวด้วยน้ำเสียงที่ประเสริฐดุจ “เสียงพรหม” 8 ลักษณะ คือ

(1) วิธสัทโธ (ไพเราะ)	(2) วิญญูโย (ชัดเจน)
(3) มัญชุ (นุ่มนวล)	(4) สวณีย (ชวนฟัง)
(5) พินทุ (กลมกล่อม)	(6) อวิสารี (ไม่แตกพร่า)
(7) คัมภีโร (ลึกซึ้ง)	(8) นินนาที (ก้องกังวาน)

ผู้สอนต้องบริหารวาจา ให้มีความงามทั้ง 8 อย่าง ต้องรู้จักแต่งเสียง ให้สวยงามเหมาะสมกับความเป็นครูไม่ประกอบ “วจีทุจริต” นั่นเอง

4) **ความสง่างามในความรู้และสติปัญญา** เรียกว่า **“ธัมมปมาณิก”** บุคลิกภาพทางสติปัญญาเป็นเรื่องของเขารับปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยกระบวนการทางพันธุกรรม ครูจึงต้องพัฒนาตัวเองให้มีความสามารถ เฉลียวฉลาดเป็นนักปราชญ์ เปี่ยมด้วยสติปัญญา มีบุคลิกภาพทางสติปัญญาที่ดี ประกอบด้วย “สัปปริสธรรม ๗” คือธรรมของคนดีธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติเชิงคนดี คือ ธัมมัญญูตา (รู้เหตุ), อตถัญญูตา (รู้ผล), อตตัญญูตา (รู้ตน), มัตตัญญูตา (รู้ประมาณ), กาลัญญูตา (รู้กาล), ปุคคลัญญูตา (รู้คน) และปริสัญญูตา (รู้ชุมชน)

5) **ความประพฤติดี** หรือ ตามหลักธรรมของการเป็นครูดี ของวัฒนธรรมไทยที่ถือว่าครูที่ดีจะต้องมีหลักธรรม 3 สุ สุวิชาโน คือ เป็นผู้มีความรู้ดี สุสาสน คือ เป็นผู้สอนดี รู้จักชี้แจง ชักจูงปลุกใจ ให้เกิดความเพลิดเพลินในการเรียนและ สุปฏิปันโน คือ เป็นผู้มีคุณประพฤติปฏิบัติตนดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และบุคคลอื่น อันได้แก่ การเป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติดีเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และบุคคลทั่วไป เพราะการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ก็เป็นการสอนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งจะเกิดสัมฤทธิ์ผลแก่ผู้เรียนและดีกว่าการสอนด้วยการแนะนำ ซึ่งตรงกับหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ ดังกล่าวแล้ว ซึ่งเป็นการปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีที่สามารถที่จะนำไปปฏิบัติเป็นแบบอย่างได้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

3. คุณธรรม

คุณสมบัติภายในมี 3 ประการ คือ ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณ และกรุณาคุณ

1) พระปัญญาคุณ ขอยกมาแสดง 2 อย่าง คือ ทศพลญาณ และปฏิสัมภิทา

(1) ทศพลญาณ

1.1 ฐานฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะ และ อฐานะ คือหยั่งรู้กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับขอบเขต และขีดขั้นของสิ่งทั้งหลายว่าจะอะไรเป็นไปได้ และอะไรเป็นไปได้แค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคลซึ่งจะได้รับผลกรรมที่ดีและชั่วต่างๆ กัน

1.2 กรรมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่างสลับซับซ้อนระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่วที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน

1.3 สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง (คือ สู่สุคติทุกคติหรือพ้นจากคติ) หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่สรรพประโยชน์ทั้งปวง (จะเป็น ทิฏฐธัมมิกัตถะ หรือสัมปรายิกัตถะ หรือปรมัตถะก็ตาม) รู้ว่าเมื่อต้องการเข้าสู่จุดหมายใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร

1.4 นานาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่างๆ เป็น อเนก รู้สภาวะของธรรมชาติทั้งฝ่ายอุปาตินนสังขาร และอนุปาตินนสังขาร เช่นเรื่องชีวิต ก็ทราบองค์ประกอบต่างๆ สภาวะขององค์ประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งหน้าที่ของมันเช่นการปฏิบัติหน้าที่ของขันธ์ อายตนะและธาตุต่างๆ ในกระบวนการรับรู้เป็นต้น

1.5 นานาธมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธมุตติ (คือรู้อัธยาศัยความโน้มเอียง แนวความสนใจ ฯลฯ) ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่างๆ กัน

1.6 อินทริยปโรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทริยข้อ สัตว์ทั้งหลาย รู้ว่าสัตว์นั้นๆ มีแนวความคิด ความรู้ ความเข้าใจ แคไหนเพียงใด มีกิเลสมากกิเลสน้อย มีอินทริยอ่อนหรือแก่กล้าสอนง่ายหรือสอนยากมีความพร้อมที่จะเข้าสู่การตรัสรู้หรือไม่

1.7 ฌานาทีสังกิเลสชาติญาณ ปรีชาหยั่งรู้เหตุที่จะทำให้ฌานวิโมกข์ และสมาบัติ เสื่อมหรือเจริญ คล่องแคล่วจัดเจนหรือก้าวหน้างขึ้นไป

1.8 ปุพเพนิวาสานุสสติ ปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติภพในหนหลังได้

1.9 จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุดและอุบัติทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม

1.10 อาสวกขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

(2) ปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแตกฉานในด้านต่างๆ

2.1 อรรถปฏิสัมภิทา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำหรือข้อธรรมต่างๆ สามารถอธิบายแยกแยะออกไปโดยพิสดาร แม้ได้เห็นเหตุใดๆ ก็สามารถคิดเชื่อมโยงแยกแยะกระจายความคิดออกไปล่วงรู้ถึงผลต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ แปลสั้นๆ ว่าปัญญาแตกฉานในอรรถ

2.2 ธรรมปฏิสัมพันธ์ ความเข้าใจแจ่มแจ้งในถ้อยคำหรือข้อธรรมต่างๆ สามารถจับใจความคำอธิบายโดยพิสดาร มาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เมื่อมองเห็นผลต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นก็สามารถสืบสาวกลับไปหาสาเหตุได้แปลสั้นๆ ว่าปัญญาแตกฉานในธรรม

2.3 นิรุติปฏิสัมพันธ์ ความรู้แตกฉานในภาษา รู้ภาษาต่างๆและรู้จักใช้ถ้อยคำชี้แจงแสดงอรรถและธรรม ให้คนอื่นเข้าใจและเห็นตามได้ แปลสั้นๆ ว่าปัญญาแตกฉานในนิรุติ

2.4 ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ ความมีไหวพริบ สามารถเข้าใจคิดเหตุผลได้เหมาะสมทันการ และมีความรู้ความเข้าใจชัดในความรู้ต่างๆว่ามีแหล่งที่มา มีประโยชน์อย่างไร สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกันสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ได้ แปลสั้นๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

2) **วิสุทธิคุณ** คือความบริสุทธิ์ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเลื่อมใสและนับถือ ความบริสุทธิ์นี้มองได้จากลักษณะดังนี้

1. เป็นผู้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ไม่กระทำความชั่วทั้งกาย วาจา และใจ ไม่มีเหตุใดที่จะยกขึ้นตำหนิได้

2. ทำได้อย่างที่สอง สอนเขาอย่างไร ก็ต้องปฏิบัติอย่างนั้นด้วย ทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอน

3. มีความบริสุทธิ์ใจในการสอน สอนโดยมุ่งหวังประโยชน์ของผู้เรียนอย่างเดียวไม่มีการเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ส่วนตน หรืออามิสตอบแทนใดๆ

3) **กรุณาคุณ** สั่งสอน ช่วยเหลือโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ทั้งที่เป็นกลุ่มและรายบุคคล ไม่คิดเบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย คิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตน สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย และสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งปวง (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555: 46)

บทสรุป

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ตลอดจนพวกนอกรวรรณะให้ตรัสรู้ธรรมตามพระองค์ และเข้ามาขออุปสมบทเป็นพุทธสาวกมากมาย บางพวกก็ประกาศตนเป็นพุทธมามกะขอถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งกันจำนวนมาก พุทธวิธีการสอนของพระองค์มีหลากหลาย ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับฐานะและอุปนิสัยของแต่ละบุคคล จึงทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจและตรัสรู้ตามได้โดยง่าย พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีสอนโดยเริ่มต้นที่น่าสนใจมาก โดยปกติพระองค์จะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื่อธรรมทีเดียว แต่จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรงพบหรือผู้มาเข้าเฝ้าด้วยเรื่องที่เขาู้เข้าใจดี หรือสนใจอยู่ วิธีการตอบปัญหา การสนทนา การชี้แนะ การสร้างแรงจูงใจ การสร้างกำลังใจ และการอบรมสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีหลาย

แบบอย่าง เช่น แบบสากัจฉา หรือแบบสนทนา ทรงใช้กับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสศรัทธา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ หลักธรรมแบบบรรยาย ทรงใช้แสดงธรรมประจำวัน ที่มีผู้ฟังเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นผู้มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว และทุกคนจะรู้สึกว่พระพุทธองค์ตรัสกับตนโดยเฉพาะซึ่งเป็นการมหัสจรรย์อย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า แบบตอบปัญหา มีทั้งผู้สงสัยในข้อธรรม ถามเพราะต้องการรู้คำสอน ถามเพื่อเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน ผู้ที่จะมาลองภูมิมาข่มมาปราบให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน พร้อมทั้งให้คำนิ้งถึงเหตุแห่งปัญหาด้วยแบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อมีเหตุภิกษุกระทำผิด จนมีผู้นำความกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จะเรียกประชุมสงฆ์ ตรัสสอบสวนหาความจริง พร้อมทั้งตำหนิชี้โทษในการทำความผิดและประโยชน์ในการทำให้ถูกต้อง และทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น แล้วทรงบัญญัติสิกขาบท ตรัสให้สงฆ์ทราบถึงวัตถุประสงค์ โดยความเห็นพร้อมกันของสงฆ์ ในท่ามกลางสงฆ์ และโดยรับทราบร่วมกันของสงฆ์

บรรณานุกรม

- กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย. (2550). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย.
- แก้ว ชิตตะชบ. (2553). *ประวัติความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2555). *พุทธวิธีการสอน*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธन्छกร กิรติเสถียร. (2550). *ศึกษาการใช้วจาสร้างสรรคในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเวศ วสี. (2543). “ปฐมกถา”. ใน *ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด*. รวบรวมและจัดพิมพ์โดยคณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- พระครูพิพิธธรรมมาภรณ์ (บุญแทน ศรีทอง). (2556). *การประยุกต์ใช้พุทธวิธีทางการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดพิจิตร*. พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). *พุทธวิธีในการสอน*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *พุทธวิธีในการสอน*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิกจำกัด.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2542). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย*. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2544). *ประมวลบทความการปฏิรูปการศึกษา สาขาวิชาศึกษาศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.